

FİNANS TEORİSİ KAPSAMINDA KATILIM BANKACILIĞI ve YENİDEN YAPILANMA ÖNERİSİ

PARTICIPATION BANKING IN THE FINANCE THEORY AND A SUGGESTION FOR RESTRUCTURING

Mehmet Hasan EKEN*

Nurettin ÖZTÜRK†

ÖZET

Katılım bankaları, İslami prensipler çerçevesinde faaliyette bulunan ve temelinde kar-zarar ortaklığı olan finansal kurumlardır. Türkiye’de katılım bankalarının, bankacılık sistemine göre daha hızlı büyüme sergiledikleri fakat yeterli düzeyde pazar payına ulaşamadıkları görülmektedir. Çalışmada, bu sorunun nedeni olarak mevcut katılım bankacılığı sisteminin finans teorisine ve risk-getiri dengesine uyumsuz olması şeklinde ortaya konulmaktadır.. Katılım bankacılığında sermaye sahiplerinin elde ettiği özkaynak karlılığı, mevduat bankalarına göre makul ölçülerdedir. Diğer taraftan katılma hesabı sahipleri ise mevduat bankası mudilerine kıyasla daha yüksek risk almakla beraber daha az getiri elde etmektedir. Mevcut durumdaki bu anomalinin düzeltilmesi için katılım bankalarının yasal ve kurgusal yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Yapılacak düzenlemelerle özkaynak karlılığı ile kar payı getirisinin yakınlaştırılması, hatta bu değerlerin mutlak olmasa bile birbirine eşit düzeyde olmasının sağlanması gerekmektedir. Çalışmada bu paralelde sistemin analizi ve eleştirisi yapılmakta, kavramlar farklı bir bakış açısı ile irdelenmekte ve yeniden yapılanma için bir model önerisi sunulmaktadır. Bu bağlamda önerimiz, katılma hesaplarının açık uçlu fon olarak yeniden yapılandırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, kar zarar ortaklığı, finans teorisi, risk-getiri.

JEL Sınıflandırma Kodları: G11, G21, G32

ABSTRACT

Participation banks are financial institutions that operate on the basis of Islamic principles and are profit-loss sharing institutions. It appears that the participation banks in Turkey have grown faster than the conventional banks but have not reached a sufficient market share. In this study, it is stated that as the reason of this problem the participation banking system is incompatible with the finance theory and risk-return balance. for adjustment this anomaly legal and fictional nature of the participation banks must be changed. The return on equity obtained by the capital owners in participation banking is reasonable compared to the deposit banks. On the other hand, the holders of the participation account have a higher risk than deposit bank depositors, but have less return. Even if these values are not absolute, it is necessary that return on equity and profit share is should be equally. In this study, the system is analyzed and criticized, and concepts are examined from a different point of view and a model proposal for restructuring is presented. In this context, our proposal is to restructure the participation accounts as a open-ended funds.

Keywords: Islamic Banking, profit loss sharing, finance theory, risk-return.

JEL Classification Numbers: G11, G21, G32

* Prof.Dr., Kırklareli Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü Öğretim Üyesi mheken@ticaret.edu.tr

† İstanbul Ticaret Üniversitesi, Bankacılık Bölümü Doktora Öğrencisi

Nurettin.ozturk@istanbulticaret.edu.tr

1. Giriş

Dünya’da İslami Bankacılık ya da faizsiz bankacılık (interest free banking) olarak bilinen finansal kurumlar, ülkemizde katılım bankacılığı olarak adlandırılmaktadır. Katılım bankaları, İslami prensipler çerçevesinde fon toplayan ve bunları yine ilkelerine uygun şekilde kullandıran, tüm finansal işlemlerinde mal ve hizmet hareketlerinin olduğu, oluşan gelirin kar ve zarar ortaklığı esasına göre bölüşüldüğü finansal kuruluşlardır.

Bir finansal aracı olarak katılım bankacılığını ürün ve hizmetler bakımından mevduat bankalarından ayırtan farklı birçok yönü olmakla birlikte, en belirgin özellikleri faaliyetlerinin temelinde borç alacak ilişkisi (lender-borrower arrangement) yerine kar zarar ortaklığı (profit-loss sharing) ilkesini esas almalarıdır. Ayrıca katılım bankacılığı modelinde tüm faaliyetler İslami usul ve esaslar çerçevesinde danışma kurulları (sharia board) onayı doğrultusunda olmakta, bunun yanında manevi, etik ve sosyal adalet prensipleri göz önünde bulundurulmaktadır (Hassan & Kayed, 2009, s. 54).

Katılım bankalarının başlıca enstrümanlarını ana başlıklar etrafında belirtmek gerekirse fon kullandırımı yani bilançonun aktif tarafında mudaraba (emek-sermaye ortaklığı), muşaraka (kar-zarar ortaklığı), murabaha (peşin alım vadeli satım), selem (ileriye dönük satın alma), icara (finansal kiralama), istisna (siparişe dayalı satın alma) ve karz-ı hasen (karşılıksız borç) oluştururken; fon toplama yani bilançonun pasif tarafında ise özel cari hesaplar ve katılma hesapları oluşturmaktadır. Çalışmanın odak noktasını katılma hesapları ile risk-getiri arasındaki ilişki oluşturduğundan bu nokta üzerinde derinleşilmekte ve tespit edilen duruma yeni bir çözüm önerisi sunulmaktadır.

Genel anlamda faizsiz bankacılığa ilişkin ilk uygulamalar M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil’de hüküm süren Hammurabi zamanında uygulanan Hammurabi Kanunlarına dayanmakta olduğu, bu kanunun 100-107. bölümlerinin borçlanma işlemlerinin nasıl yapılması gerektiğini düzenlediği bilinmektedir. Ancak bu düzenlemelerin günümüz katılım bankacılığı uygulamalarına paralellik arz edecek düzeyde olmadığı ifade edilmektedir. (Özsoy M. , 2012, s. 65) Bildiğimiz anlamda katılım bankacılığının ilk yapıtaşları ise 1950’li yıllarda oluşmaya başlamıştır. Mevcut bankacılık düzeninin temel varsayımları olan borç alacak ilişkisi ve sabit getiri modelinin aksine sermayenin paylaşılması ve sabit faiz olmayan ekonomi modeli fikrinin temellerini oluşturan düşünce altyapısını 1951 yılında Lloyd A. Metzler ortaya koymuştur (A.Metzler, 1951, s. 103). Bu model, asli anlamda klasik iktisat doktrinine eleştirel bir düşünce sunma amacıyla yayınlanmasına rağmen İslami bankacılık fikri için önemli bir teorik altyapı oluşturmuş ve model üzerinde yapılan çalışmalar olgunlaştırılarak ilk faizsiz kurum örnekleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. İlk İslami banka sayılan kurum ise 1963 yılında Ahmet El-Neccar tarafından Mit Ghamr adı ile Mısır’da kurulmuştur. Bu tarihten sonra körfez bölgesinde konuyla ilgili önemli gelişmeler yaşanmış olup Türkiye’nin de kurucu ülkelerinden olduğu, 1975 yılında Suudi Arabistan’da faaliyete geçen ve halen faaliyetlerini devam ettiren ilk faizsiz banka örneklerinden olan İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Sektörün çeşitli coğrafyalarda gelişmeye ve büyümeye başlamasının ardından düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara ve koordinasyon sağlayacak kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) 1990 yılında, İslam Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) 2002 yılında kurularak katılım bankalarının belirli standartlar çerçevesinde işlevlerini sürdürmeleri sağlanmaya başlamıştır. Günümüzde Dünya çapında 51 ülkede 172 İslami banka faaliyet göstermekte olup ayrıca İslami bankacılık penceresi (Islamic windows) ile faizsiz bankacılık ürünleri sunmakta olan 83 banka bulunmaktadır (Islamic Financial Services Industry Stability Report, 2017). İslami bankacılık sadece müslüman nüfusunun ağırlıklı olduğu ülkelerde değil, bazı batı ülkeleri merkezli ve küresel çapta faaliyet gösteren bankalar tarafından da uygulanmaktadır. Bunun yanında, İran, Pakistan ve Sudan’ın belirgin özellikleri ise tüm bankacılık sisteminin sadece İslami bankacılık modeli ile faaliyet gösteren kurumlardan müteşekkil olan ülkeler olmasıdır. Dünya’da İslami bankacılık verilerine göre toplanan fon büyüklüğü 1,362 trilyon USD ve kullandırılan fon büyüklüğü ise 1,480 trilyon USD düzeyine ulaşmış olup özkaynak karlılığı ise %12,80 seviyesindedir. Türkiye, küresel İslami bankacılıkta aktif büyüklük bakımından %2,9 paya sahiptir (Islamic Financial Services Industry Stability Report, 2017, s. 95-128).

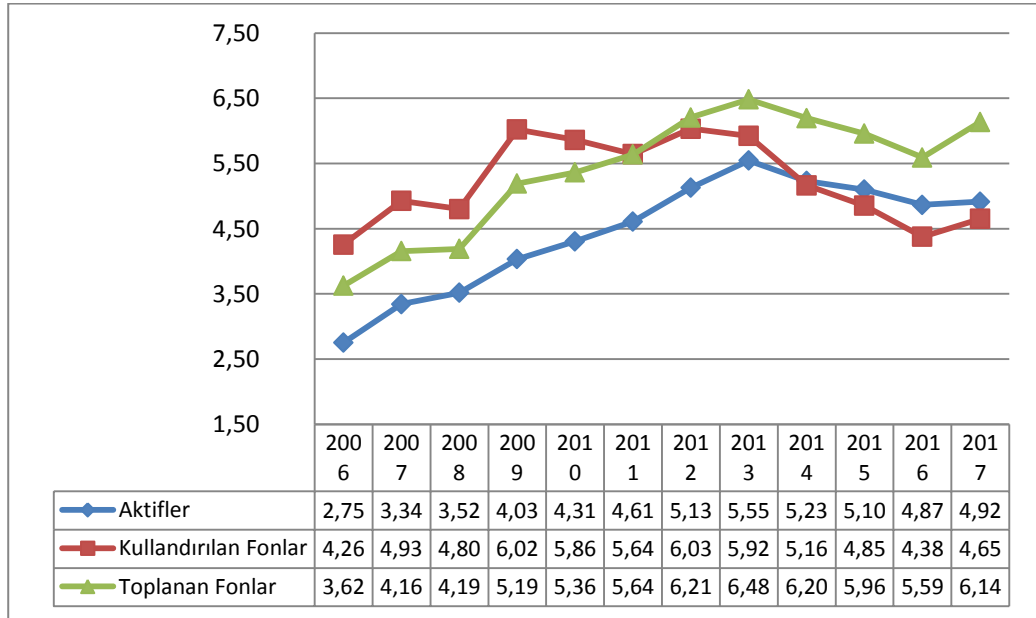
Türkiye’de katılım bankacılığı, 5411 sayılı Bankacılık Kanununda düzenlenen üç bankacılık türünden (mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları) birini temsil etmektedir. Türkiye’de katılım bankacılığının tarihsel süreci 1983 yılında yayınlanan 83-7506 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye dayanmaktadır. Temel yasal altyapının oluşturulmasının ardından kuruluş çalışmaları başlatılmış ve 1985 yılında Özel Finans Kurumu (ÖFK) unvanı ile ilk İslami bankacılık kurumu faaliyete geçmiştir. Bankacılık Kanunu’na dahil olmadan bir süre Kanun Hükmünde Kararname ve yönetmelik düzeyindeki yasal düzenlemeler ile faaliyet gösteren ÖFK’lar, 1999 yılında 4389 sayılı

Bankalar Kanunu kapsamına alınmıştır. Böylece, bu kurumlar hakkında kamuoyu nezdinde oluşan birtakım kaygılar giderilmiş ve hukuki zemin sağlanarak resmi anlamda banka statüsüne kavuşturulmuştur. 2005 yılında yapılan yasal değişiklik ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu yürürlüğe girmiş ve sektör için önemli dönüm noktası olan bu düzenleme ile ÖFK ismi kaldırılarak “Katılım Bankaları” tanımı getirilmiştir.

Mevcut durum itibarıyla katılım bankacılığı sektöründe 3 özel sermayeli katılım bankası (Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası) ve 2 kamu sermayeli katılım bankası (Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası) olmak üzere toplam 5 adet katılım bankası faaliyet göstermektedir. Ülkemizdeki tarihsel süreci bakımından katılım bankası sayısını etkileyen başlıca gelişmeler 2001 yılında İhlas Finans Kurumu’nun Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’ye devri, 2006 yılında Family Finans Kurumu ile Anadolu Finans Kurumu’nun birleşmesi, 2015 yılında Asya Katılım Bankası’nın TMSF’ye devredilmesi olmuştur. Bu gelişmelerin yanında 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası ve 2016 yılında Vakıf Katılım Bankası’nın kurulması ile birlikte kamu sermayeli kuruluşlar da sektörde piyasa aktörü olarak yer almaya başlamıştır.

Gelinen noktada katılım bankacılığının Türk bankacılık sektöründeki payı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verilerine göre aktiflerde %4,92, kullanılan fonlarda %4,65, toplanan fonlarda %6,14 ve özkaynaklarda %3,80 olarak gerçekleşmiştir. (BDDK, 2017) Grafik 1’de katılım bankalarının pazar payı gelişimi yer almaktadır.

Grafik 1: Katılım Bankaları Pazar Payı Gelişimi (%)

Kaynak: BDDK, İnteraktif Bülten (Aralık 2017)

Tablo 1’de ise katılım bankalarının yıllık büyüme oranları mevduat bankaları ve sektör ile mukayeseli şekilde yer almaktadır. Büyüme rakamları incelendiğinde, 2006-2017 dönemine ait CAGR¹ büyüme hızı verilerine göre bankacılık sektörü ve katılım bankaları sırasıyla aktiflerde %16,89 ve %23,83, kullanılan fonlarda %21,80 ve %23,21, toplanan fonlarda ise %15,63 ve %21,48 oranlarında büyüme hızına ulaşmışlardır. Buradan hareketle, katılım bankalarının büyüme hızı konusunda mevduat bankaları ve bankacılık sektörüne nazaran daha yüksek rakamlara ulaşmış olmasına rağmen bu seviyenin hedeflenen pazar payına ulaşılabilmesi için yeterli olmadığı görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasının nedeni, mevduat bankalarının ölçeklerinin büyüklüğünün etkisiyle birim başına olan büyüme hızının pazar payına etkisinin daha fazla olmasındandır.

Tablo 1: Türk Bankacılık Sektörü Büyüme Oranları (%)

	Aktifler			Kullandırılan Fonlar			Toplanan Fonlar		
	Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları
2006	22,81	22,53	38,27	42,49	40,63	44,01	22,33	21,95	33,25
2007	16,38	15,43	41,40	30,43	29,69	50,94	16,00	15,36	33,02
2008	25,95	25,87	32,53	28,65	28,76	25,36	27,39	27,34	28,39
2009	13,85	13,09	30,49	6,85	5,09	34,01	13,20	12,02	40,25
2010	20,70	20,56	28,88	33,93	34,83	30,38	19,90	19,68	23,88
2011	20,96	20,11	29,56	29,86	29,72	25,03	12,72	12,39	18,53
2012	12,56	11,41	25,17	16,38	15,28	24,45	11,03	10,36	22,18
2013	26,39	25,53	36,70	31,79	31,20	29,33	22,47	22,11	27,95
2014	15,12	15,28	8,58	18,45	19,06	3,28	11,30	11,64	6,39
2015	18,21	18,01	15,21	19,63	19,62	12,44	18,26	18,56	13,72
2016	15,85	15,24	10,56	16,80	16,35	5,36	16,73	17,19	9,57
2017	19,29	19,03	20,52	21,04	20,05	28,62	17,74	17,06	29,19
Ort.	19,01	18,51	26,49	24,69	24,19	26,10	17,42	17,14	23,86
CAGR	17,35	16,89	23,83	22,27	21,80	23,21	15,89	15,63	21,48

Kaynak: BDDK İnteraktif Bülten (Erişim Tarihi 24.02.2018)

Bahsi geçen temel büyüklüklere göre, katılım bankalarının büyüme hızı noktasında yeterli seviyede performans gösteremediğinden, pazar payı bakımından sektörden oldukça düşük miktarda pay alabildikleri görülmektedir. Oysa kamu otoritesi katılım bankacılığının gelişmesine önem vermekte, sektörün gelişmesi için birçok konuda düzenlemeler yapmaktadır. Bunun ötesinde iki kamu sermayeli katılım bankasının kurulması suretiyle, katılım bankacılığının sektörden daha fazla pay alması için kamu otoritesi bizzat kendisi temsilci olarak sektörde yer almaya başlamıştır.

Türkiye’de katılım bankacılığı sektörünün derinleşmesine yönelik olarak kamu otoritelerinin gösterdiği destek, plan ve programlarda da kendini göstermektedir. Hükümetin açıkladığı Orta Vadeli Program (OVP)’de “Faizsiz finans ürünlerinin yaygınlaştırılması ve çeşitlendirilmesi sağlanacak, uluslararası standartlara uyum gözetilerek sektörün kurumsal ve hukuki altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir” denilerek bu konudaki kararlılık ortaya konulmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017, s. 17).

Yine Kalkınma Bakanlığı’nın yayınladığı Onuncu Kalkınma Planı bünyesinde “Türk katılım bankacılığının küresel finans pazarından daha fazla pay alması sağlanacaktır” denilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 70).

Bahsi geçen Orta Vadeli Program ve Onuncu Kalkınma Planı, Türkiye’nin belirli başlıklardaki temel stratejik hedef ve politikalarını yansıtmakta olup, bu kapsama katılım bankacılığının da alınması ayrı önem sahiptir. Bu çerçevede oluşturulan önemli bir adım da İstanbul Finans Merkezi projesidir. “İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı” bileşenlerinden olan “Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Sisteminin Geliştirilmesi” belgesinde bu konuda 4 politika ve 31 eylem adımından müteşekkil bir plan oluşturulmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 37).

Bu doğrultuda Türkiye’de katılım bankacılığının 2025 yılı pazar payı hedefi %15 olarak belirlenmiştir. Hedeflenen pazar payı rakamına ulaşabilmek için yapılan projeksiyonlarda öncelikle genel ekonominin ve bankacılık sektörünün 2025 yılına kadar olan gelişimi belli varsayımlar ışığında tahmin edilerek modellemeler yapılmış, ardından da katılım bankacılığının bu yapı içindeki payından yola çıkılarak ulaşması beklenen seviye ve değerler üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Buna göre %15 pazar payı hedefine ulaşabilmek için 2025 yılında kullandırılan fonların 206 milyar USD, katılım fonlarının 181 milyar USD, aktif büyüklüğün 300 milyar USD ve özkaynakların 30 milyar USD olması gerektiği belirtilmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2015, s. 32).

Bahsi geçen rakamların 2017 sonu itibarıyla büyüklüklerinin sırasıyla 25.9 milyar USD, 27.8 milyar USD, 42.5 milyar USD ve 3.6 milyar USD olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında, arzulanan noktaya ulaşılabilmesi için oldukça yüksek derece performans sergilenmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Katılım bankacılığının bu süreçte hedef kalemlerini henüz %12-%16 aralığında gerçekleştirdiği görülmekte olup, 2025 hedefinin sağlanabilmesinin koşulunun yapısal birtakım değişikliklerin yapılmasından geçmekte olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2: Katılım Bankacılığı Temel Büyüklükleri

	Kullandırılan Fonlar (\$)	Toplanan Fonlar (\$)	Aktif Büyüklük (\$)	Özkaynaklar (\$)
2017 Mevcut Durum (A)	25.9 Milyar	27.8 Milyar	42.5 Milyar	3.6 Milyar
2025 Hedefi (B)	206 Milyar	181 Milyar	300 Milyar	30 Milyar
Gerçekleşme (B/A)	% 12,6	% 15,4	% 14,2	% 12,0

Kaynak: TKBB, Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi (2015-2025)

Konu hakkında yapılan çalışmalarda katılım bankalarının beklenen pazar payı seviyesine gelememesinde rol oynayan faktörler ve hedeflenen rakamlara ulaşılması için yapılması gerekenler tartışılmakta ve buna sebebiyet veren faktörler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bunların arasında ürün ve hizmet yelpazesinin darlığı, şube ağının yetersiz olması, tanıtım ve iletişimdeki eksiklikler, teknik ve yasal altyapı eksiklikleri gibi başlıklar sayılmaktadır. Bunlar gibi benzer birçok başlıkta sıralanan etmenler de sorunun kaynaklarını oluşturan maddeler olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın odağındaki asıl ve en önemli görülen neden ise, katılım bankalarının kar zarar ortaklığı yapısının finans teorisine göre kurgu hataları barındırıyor olması tezidir. Kar zarar ortaklığı sisteminin olması gereken ideal durumdan uzaklaşması ve risk-getiri açısından temel finans teorisine aykırı oluşuma doğru evrildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunun detaylı olarak araştırılması ve yeniden yapılanma için öneri sunulması bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

2. Katılma Hesapları ve İşleyişi

Katılım bankalarının fon toplama faaliyetleri özel cari hesaplar ve katılma hesapları yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir. Özel cari hesaplar; katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar olarak tanımlanmaktadır. Katılma hesapları, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kredi olarak kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade etmektedir. Katılım fonu ise, katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı ifade etmektedir (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 2005, s. 3).

Katılım bankaları, katılma hesaplarının işleyişini belirleyen yönetmelik çerçevesinde günlük kar payı hesaplaması dağıtımını yapmaktadır. Buna göre, her bir hesap sahibinin vade günündeki anapara ve kar payından oluşan hesap bakiyesi “Birim Hesap Değeri”ⁱⁱ vasıtası ile bulunmaktadır. Katılım fonu hesapları üzerinde hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü; özel cari hesaplarda yatırılan tutar, katılma hesaplarında ise vade sonunda geçerli birim hesap değeri kadardır. (Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne Çekilmesine ve Zaman Aşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2006, s. 4)

Katılma hesaplarının İslam hukuku yönünden karşılığı “Mudarebe”dir. Mudarebe, taraflardan birinin (rabbül mal = katılma hesabı sahibi) koyduğu sermayeyi diğer tarafın (mudarib = katılım bankası) emeği ile işletmesi sonucunda elde edilen karın paylaşmak suretiyle oluşturduğu ortaklıktır (Odabaşı & Aktepe, 2012, s. 361). Bu ortaklıkta katılma hesabı sahibi bir sermayedar olarak elindeki birikimi, işletilmesi için katılım bankasına teslim etmektedir. Mudarebenin fihki yönden uygun olması, Sünnet (Hz. Peygamber’in söz ve davranışları ile müslümanlara örnek olması) ve İcma’ya (İslam hukukuna göre bilginlerin bir konu hakkında görüş birliğine varmaları) dayandırılmasındandır (Aktepe, 2012, s. 27). Kaynaklarda Abbas Bin Abdülmuttalib’in bir kişi ile mudarebe anlaşması yaptığı ve bunun için hazırladığı şartları Hz. Peygamber’in onayladığı belirtilmektedir (Odabaşı & Aktepe, 2012, s. 83). Mudarebe sözleşmesi, Osmanlı Dönemi’nde İslam hukukunu düzenleyen önemli kanuni düzenlemelerden olan Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’de de yer almış ve bazı şartları 1404 ile 1430 maddeleri arasında zikredilmiştir.

Katılma hesaplarında banka ile hesap sahibi arasında bir kar-zarar ortaklığı tesis edilmekte ve emanet edilen miktar karşılığında sabit bir getiri ödemesi yapılamamakta, hatta anaparanın aynen geri ödeneceği dahi garanti edilememektedir. Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kar ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kara katılma oranının yüzde 50'sinden az olmamak kaydıyla, para cinsi, tutar ve vade grupları itibariyle ayrı ayrı belirleyebilmektedir. Katılma hesaplarında vade sonunda elde edilecek kar payı noktasında taahhütte bulunulmamakta, fakat geçmişe dönük veriler ışığında referans bir kar payı rakamı ifade edilebilmektedir (Özsoy M. , 2012, s. 140).

3. Katılma Hesaplarının ve Mevduat Hesaplarının Karşılaştırmalı Performans Değerlendirmesi

Bu aşamaya kadar bahsedilen konuları mevcut durum ile karşılaştırma yapmak maksadıyla mevduat bankaları ve katılım bankalarının 2010-2016 yıllarına dair finansal verileri analiz edilmektedir. Tablo 3 ve Tablo 4'te özkaynak karlılığı ve kar payı/faiz getirisi verilerinin karşılaştırılması sunulmaktadır. Katılım bankaları verileri için Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası oranları üzerinden ortalama değerler baz alınarak hesaplama yapılmıştır. Ayrıca verinin bütünlüğü açısından 2010-2016 yıllarının tamamında faaliyette bulunulması göz önünde bulundurulmuştur. Bu tarihler arasında faaliyeti sona eren ve yeni kurulan katılım bankalarının verileri, rasyoların olumsuz etkilenmemesi açısından hesaplamaya dahil edilmemiştir. Mevduat bankalarının ortalama faiz getirileri ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Ağırlıklı Ortalama Mevduat Faiz Oranı verileri ile oluşturulmuştur.

Tablo 3: Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı-Kar Payı Getirisi Karşılaştırması

KATILIM BANKALARI (%)					
Yıllar	ROE	ROE (Enflasyon Sonrası)	Ortalama Net Kar Payı	Reel Kar Payı Getirisi	TÜFE
2010	14,34	7,46	6,58	0,17	6,40
2011	14,60	3,76	7,16	-2,98	10,45
2012	14,63	7,98	6,31	0,14	6,16
2013	14,06	6,20	5,58	-1,69	7,40
2014	12,31	3,83	5,94	-2,06	8,17
2015	11,74	2,70	6,45	-2,17	8,81
2016	10,46	1,78	6,53	-1,84	8,53
ORT.	13,16	4,82	6,36	-1,49	7,99

Kaynak: TKBB, TÜİK

Özkaynak karlılığı ve kar payı getirisine göre katılım bankalarının durumu analiz edildiğinde; katılım bankalarının özkaynak karlılığı oranının kar payı getirisine göre oldukça yüksek olduğu görülebilmektedir. Üstelik katılma hesabı sahiplerinin birikimleri enflasyon etkisinden arındırıldığındaⁱⁱⁱ negatife dönerken, sermaye sahibinin getirileri ise görece hala çok yüksek düzeylerde seyretmektedir.

Tablo 4: Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı-Faiz Getirisi Karşılaştırması

MEVDUAT BANKALARI (%)					
Yıllar	ROE	ROE (Enflasyon Sonrası)	Ortalama Net Faiz	Reel Faiz Getirisi	TÜFE
2010	22,17	14,82	6,54	0,13	6,40
2011	16,76	5,71	7,60	-2,58	10,45
2012	16,81	10,03	5,67	-0,46	6,16
2013	15,11	7,18	6,20	-1,12	7,40

MEVDUAT BANKALARI (%)						
Yıllar	ROE	ROE (Enflasyon Sonrası)	Ortalama Net Faiz	Reel Faiz Getirisi	TÜFE	
2014	13,29	4,74	7,84	-0,31	8,17	
2015	11,96	2,89	8,70	-0,10	8,81	
2016	14,95	5,92	7,45	-1,00	8,53	
ORT.	15,86	7,33	7,14	-0,78	7,99	

Kaynak: TBB, TCMB, TÜİK

Aynı döneme ait verilerle mevduat bankalarının getirileri analiz edildiğinde de, özkaynak karlılığının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Özetle, özkaynak karlılıklarının fon sahiplerinin getirisinden yüksek olması her iki bankacılık türünde de ortak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, katılım bankaları ile mevduat bankaları arasındaki yapısal farklılık dolayısıyla mevduat bankalarının özkaynak karlılıkları ile mevduat faiz getirisi arasındaki marj eleştirisi konusu olmaz iken, katılım bankalarında bu durum oldukça dikkat çekmekte ve kar zarar ortaklığının temel teorik ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir. Yani bu durum finans teorisine, diğer bir deyişle risk/getiri paylaşımına aykırılık göstermektedir. Kanımızca Türkiye’de ve Dünya’da katılım bankacılığının istenen düzeylerde büyümemesinin önündeki engelin bu anomali, yani katılım bankası müşterilerinin taşıdıkları yüksek riske rağmen çok düşük getiri elde etmeleri olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3’e göre katılım bankalarının ortalama özkaynak karlılığının %4,82 olması karşısında, katılma hesabı sahiplerinin ortalama reel kar payı getirisinin -%1,49 olması göze çarpmaktadır. Tablo 4’te ise mevduat bankalarının özkaynak karlılığı ortalaması %7,33 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran özkaynak karlılığının katılım bankalarına göre bir miktar daha yüksek olduğunu gösterirken, mevduat bankası mudilerinin ortalama reel faiz getirisinin -%0,78 olduğu, katılma hesabı sahiplerinden görece daha yüksek getiri elde ettiği ya da başka bir ifade ile daha az kayba uğradıkları görülebilmektedir.

Bu veriler ışığında, katılım bankaları için özkaynak karlılığının reel kar payı getirisinden daha yüksek olduğu ve reel kar payı getirisinin de reel faiz getirisinden daha düşük olduğu sonucu ortaya konulmaktadır. Tablo 5’te mevcut durum doğrultusunda kar-zarar ortaklığından beklenen teorik durum ile gerçekleşen durumu özetle göstermektedir.

Tablo 5: Özet Durum Tablosu

Mevcut Durum	Beklenti	Gerçekleşme
Özkaynak Karlılığı > Reel Kar Payı Getirisi	— Riskin Paylaşımı — Getirinin Dengeli Dağılımı — Yönetimde Aktif Olma — Bilgiye Erişim	— Riskin Transferi — Getirinin Dengesiz Dağılımı — Yönetimde Pasif Olma — Bilgi Asimetrisi
Reel Kar Payı Getirisi < Reel Faiz Getirisi	— Özgün Fiyatlama — Reel Sektöre Katkı — Kar/Zarar Ortaklığı — Tercihinin Artırılması	— Piyasaya Bağlı Fiyatlama — Parasal Ekonomiye Aktarım — Borç/Alacak İlişkisinin Cazip Hale Gelmesi

Ortaya çıkan bu tablo, kar zarar ortaklığı ilkeleri ile ikilem oluşturmasının yanı sıra risk-getiri çerçevesinde finans teorisine de aykırılık teşkil etmekte olup düzenleme ve temel yapıdan kaynaklı bir anomali olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle de katılım bankalarının bankacılık sektörü içerisindeki payının yapılan bütün teşvik ve desteklemelere rağmen yeterli düzeye ulaşamadığı öngörülmektedir.

4. Risk ve Getiri

Risk ve getiri konusu, finans teorisinin temel inceleme alanlarının başında yer almakta olup Harry Markowitz’in “Modern Portföy Teorisi” bu konudaki referans çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Modern portföy teorisi, sabit bir getiri altında portföy riskinin minimize edilmesine, makul bir risk düzeyinde ise portföy getirisinin maksimize edilmesine dayanmaktadır. Yani, yatırımcılar optimal portföyün seçimine odaklanarak aynı risk düzeyinde en yüksek getiriyi tercih ederken, aynı getiri düzeyinde ise en düşük riskli yatırım aracını tercih etmektedir (Markowitz, 1952, s. 77).

Modern portföy teorisi yatırımcı tercihi açısından geçerli olduğu gibi, banka bilançosunun yönetimi açısından da aynı şekilde ele alınmalıdır. Banka yönetimi, bilançoda yer alan aktif ve pasif kalemlerini piyasa şartları ve banka vizyonu çerçevesinde değerlendirerek risk ve getiri hedeflerini planlamaktadır. Aktif yönetimi, çeşitli kaynaklardan elde edilen fonların nakit değerler, menkul kıymetler ve krediler kalemleri ile yönetilmesini sağlarken, pasif yönetimi ise bankanın sahip olduğu mevduat, borçlar ve özsermaye gibi fon kaynaklarını en uygun kompozisyon ve risk yapısı ile yönetilmesini oluşturmaktadır. Bilançonun farklı kalemlerini düzenliyor olsalar da aslında her iki taraf birbirinden bağımsız değildir ve sürekli bir etkileşim içindedir. Bu sürecin ortaya çıkarmaya çalıştığı en önemli çıktı hedeflerinden biri de minimum risk ile maksimum getiriye elde edebilmeyi sağlayan stratejiyi belirlemek ve uygulamaktır.

Bankalarda üst düzey yöneticilerin katılımı ile oluşturulan aktif pasif komitesi, piyasa koşullarını ve bankanın risk ve karlılık hedeflerini göz önünde bulundurarak en iyi stratejileri uygulamak suretiyle aktif pasif yönetimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda beklentileri farklı olan çıkar grupları ortak paydada memnun edilmeye çalışılmaktadır. Bu çıkar grupları; karlılığın ve hisse değerinin artmasını isteyen *sermayedarlar*, yatırımını güvenli şekilde korumak ve getiri elde etmek isteyen *mevduat sahipleri*, banka kayıplarını önlemeyi ve mudileri korumayı hedefleyen *düzenleyici ve denetleyici otoriteler* ve son olarak da düşük maliyet ile finansman sağlamayı isteyen *fon talep edenlerdir* (Belouafi, 1993, s. 211).

Aktif pasif yönetimi sürecinde karar vericilerin karşılaşması muhtemel bazı risk unsurlarına göre politika belirlemeleri ve bu risklerin olumsuzlukla sonuçlanabilecek yanlarını bertaraf edebilmeleri gerekmektedir. Aktif pasif yönetimi ile hem sermayenin değer kazanması hem de karın artırılması amaçlanmakta, bunu yaparken kullandığı yöntemler ile aynı zamanda oluşabilecek riskleri kontrol etmeye özen gösterilmektedir.

Bir işletmenin temel amacı piyasa değerini ve/veya özkaynak karlılığını en üst seviyeye çıkarmaktır. Bu çalışmanın inceleme alanı da bu kapsam etrafında şekilleneceğinden özkaynak ve özkaynak karlılığı kavramlarına değinilmesinde fayda görülmektedir. Özkaynak, geniş anlamda işletme ortaklarının koydukları sermaye ve dağıtılmayan karların sermayeye eklenen kısmı olarak nitelendirilmektedir. Bankacılık tanımlamaları açısından ise özkaynak, ana sermaye ve katkı sermaye ile bu toplamdan sermayeden indirilecek değerlerin düşülmesi sonucu bulunacak tutarı ifade etmektedir (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 2005, s. 19). Anılan kanundaki bu tanım muhasebe anlamındaki tanımdan farklı olup kanımızca özkaynaktan ziyade “gözetim sermayesi” tanımına uymaktadır. Özkaynak Karlılığı (Return On Equity-ROE) ise, belli bir dönem sonunda firma sahibi ya da ortaklarının koydukları sermayenin her birimine isabet eden kar oranını göstermektedir (Berk, 2010). Özkaynak karlılığı oranı aynı zamanda bir yönetim performans göstergesi olup, bu oranın yüksek olması her birim sermayeden daha yüksek miktarda kar elde edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla sermaye sahibi özkaynak karlılığını artırabilmeyi hedeflemekte ve bu oranın mümkün olduğunca yüksek olmasını arzu etmektedir. Özkaynak karlılığının basit formülasyonu “Net Kar / Ortalama Özkaynak” şeklinde ifade edilmektedir. Katılım bankaları da nihai olarak birer iktisadi girişim olduklarından, ilke ve prensipleri sadık kalarak ortakların koydukları sermaye başına en yüksek karlılık düzeyine ulaşmayı hedeflemektedirler.

5. Katılım Bankacılığına Finans Teorisi Perspektifinden Farklı Bir Bakış

Katılım bankaları, mevduat bankaları ile aynı ekosistemde ve rekabet ortamında faaliyet göstermekte ve genel anlamda aynı yasal çatı altında düzenlemelere tabi olmakla birlikte aktif pasif yönetimi bakımından ayrıştıkları önemli yönleri bulunmaktadır. Temel yapıdaki en büyük farklılıklardan biri, katılım bankalarına birikimlerini yatıran kişilerin aynı zamanda sermaye ortağı olması karşısında, mevduat bankalarına birikimlerini yatıran kişilerin ise sadece alacaklı konumunda olmasıdır. Bu bakımdan katılım bankalarının kendilerine has özellikleri ve ürün yapıları gereği bilançolarında yer alan aktif ve pasif kalemlerin işleyişi farklılık gösterir. Bu farklılıkların başında ise kar zarar ortaklığı sonucu oluşan getiri hesaplamasının sadece zamana bağlı faktörlere göre değil, gerçek ekonomik işlemlerin sonucuna dayalı olması yer almaktadır (Bidabad & Allahyarifard, 2008, s. 5).

Katılım bankalarının risk anlayışları finansal modellerin yanı sıra İslami prensipleri de dikkate alan bir yapı çerçevesinde şekillendirilmiş olup, sadece piyasa koşullarını esas olan finansal kuruluşlardan farklı yönleri bulunmaktadır. Bunlar, riskten kaçınmanın (no risk, no gain), aşırı risk almanın (excessive risk) ve riskin karşı tarafa yüklenmesinin (transfer risk) yasak olmasıdır. İslami finansın temel aldığı ölçüyü özetleyen “al-ghunn bil-ghurm” (kazanç isteyen risk alır) sözünde belirtildiği üzere, bir kişinin ancak finansal kayıp sorumluluğunu üstlenmesi halinde kazanç elde etme hakkı oluşur (Rosly & Zaini, 2008, s. 696). Bu değerleri temel ilke olan kar zarar ortaklığı ile birleştirdiğimizde, İslami bankacılık

modelinin özünün risk ve getirinin taraflar arasında orantılı şekilde paylaşımını sağlamaya çalışmak olduğunu ifade etmek mümkündür.

Katılım bankalarının faaliyetlerinin, bulunduğu ülkelerin genel düzenlemelere uygun olmasının yanı sıra İslami prensiplere göre de uygun olması gerekmesinden ötürü, mevduat bankalarına göre maruz kalınan risklerin yapısı ve sayıları farklılık göstermektedir. İslami prensipler katılım bankalarının işleyişinde yasaklama ve teşvik etme suretiyle faaliyetleri düzenlemektedir. Buna göre yasaklanan hususlar faiz (riba), belirsizlik (gharar), haram (prohibit), stoklama (hoarding) ve haksız kazanç (maysir) olarak sıralanabilir. Teşvik edilen hususlar ise adalet (justice), etik ilkeler (ethic) ve hesap verebilirlik (accountability) olarak belirtilebilir. Bu anlamda, katılım bankaları kar zarar ortaklığı modelinin özelliği olarak, bankacılık sisteminde alınan genel risk faktörlerini kendi yapılarına has olmak üzere farklı boyutlarda taşımakla birlikte, bunlara ek olarak şer'i risk, saygınlık riski gibi spesifik risk faktörlerini de taşımaktadırlar (Makiyan, 2008, s. 46).

Bahsedilen yasaklanan ve teşvik edilen hususların olması ile risk unsurlarının tür ve çeşitliliği İslami bankacılığın taşıdığı portföyün finansal riskinin görece daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Buna karşın, ilkelerin oluşturduğu çerçeve ve kısıtlı finansal ürünler nedeni ile yüksek sermaye oranı ihtiyacı ortaya çıkmakta, bunun da likit pozisyon ile karşılanmasına bağlı olarak getiri oranının daha düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır. (Ariss, 2009, s. 102) Gerçekten de, katılım bankalarının likidite ihtiyacı finansal verilerden de ortaya konulabilmektedir. Türkiye'de katılım bankacılığının likidite yeterlilik oranı %169 iken bu oran bankacılık sektöründe %142 düzeyindedir (BDDK, 2017). Bu durum katılım bankalarının likidite ihtiyacı ve kaynakların etkin kullanımı hakkında fikir vermektedir. Likidite, bankanın varlıklarını belirli bir anda en az kayıpla nakde dönüştürebilme yeteneğinin ölçütü olduğundan bu oranın yüksek olması, bankanın yükümlülüklerini yerine getirmesinde güvence sağlarken diğer taraftan mudilerin getirilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Candan & Özün, 2006, s. 299).

Kar zarar ortaklığı anlayışının getirdiği diğer bir farklılık, bankacılık sisteminde kazanç ve kaybın farklı taraflarda (win-lose strategy) olmasının karşısında, katılım bankası ile katılma hesabı sahibi arasında birlikte kazanmanın veya kaybetmenin (win-win or lose-lose strategy) geçerli olmasıdır. Bu yönü ile katılım bankaları sadece finansal başarıya odaklı olmaktan ziyade toplumda gelirin adil dağılımına ve sosyo-ekonomik adaletin tesisine fayda sağlamaktadır (Hassan & Kayed, 2009, s. 65). Ayrıca, katılım bankaları gerçek ekonomik aktivitelere finansman sağlayarak üretkenliği artırmakta, İslami açıdan uygun görülmeyen sektörlerle finansman desteği sağlamadığından ve karşılığı olmayan türev ürünlere kaynak aktarılmadığından kurumsal sosyal sorumluluk misyonunu yerine getirmektedirler (Shaikh & Jalbani, 2009).

Katılım bankalarının risk yönetimi açısından mevduat bankalarından ayıran diğer bir husus ise, yatırım projeleri için iyi ve kötü borçluları ayırt etmekte daha fazla çaba göstermeleri ve risk odaklı olarak izleme ve raporlamanın daha sıkı düzeyde yapılmasıdır. Ayrıca, katılım bankaları bir projeye finansman sağlama aşamasında fizibilite, teminatlandırma ve tahsis süreçlerinde kaynak verimliliğini en etkili şekilde kullanılmasını sağlayarak daha detaylı inceleme yapmaktadır (Chong & Liu, 2009, s. 126). Çünkü katılım bankasının projelerinden ortaya çıkabilecek olası bir zararın katılma hesabı sahiplerine yansıtılması söz konusudur ve bu nedenle piyasa rekabetini olumsuz etkileyebilecek finansal sonuçlara sebebiyet verilmemeye özen gösterilmektedir.

Katılım bankası bilançosunun yapısı gereği katılma hesabının kar veya zarar göstermesi ile aktiflerin getirisi doğrudan bağlantılıdır. Katılım bankaları, fon sahiplerinin yatırdıkları mevduatları kar zarar ortaklığı çerçevesinde değerlendirdiklerinden, aktiflerin etkin yönetimine en yüksek çabayı vermek zorundadırlar. Bu noktada elde edilecek başarı ile daha fazla kar payı getirisi sağlanmasına ve daha geniş kitlelere ulaşılmasına imkan tanınacaktır. Katılım bankalarının yönettiği fon havuzunda muhtemel bir zarar söz konusu olduğunda, bu zararın katılma hesabı sahiplerine paylaştırılarak yansıtılması durumunda kalınmaktadır. Bu durum, katılma hesabı sahiplerinin katılım bankası yöneticilerinin başarısı veya başarısızlıklarından doğrudan etkilenmelerine neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, katılım bankaları aktiflerini yönetirken üstlendikleri risklerin tamamına katılma hesabı sahiplerini de ortak etmektedirler. Oysa bunun aksine mevduat bankalarında böyle bir durum söz konusu değildir. Yani mudiler banka yöneticilerinin kredilendirme nedeniyle üstlendikleri riske ortak olmamakta ve mevduat getirileri de bundan etkilenmemektedir.

Katılım bankalarına birikimlerini yatıran kişilerin kar payı getirilerinden memnun kalması sonucu müşteri devamlılığının sağlanması ve yeni müşterilerin kazanımı sağlanabilir. Diğer taraftan katılım bankasının piyasa ortalaması ve beklentilerin altında kar payı dağıtımını gerçekleştirmediği halinde, getiri

düzeyinden memnun olmayan katılma hesabı sahiplerinin bankayı terk etmelerine ve bankanın fon kaynağını kaybetmesine yol açılabilmektedir. Bu durumu açıklayan “Yer Değiştirilmiş Ticari Kazanç Riski” (Displaced Commercial Risk) kavramına göre banka mudileri getiri düzeylerini baz alarak banka seçimi yapabilme imkanına sahiptirler. Dolayısıyla, sadece getiri odaklı hareket eden mudilerin katılım bankasından mevduat bankasına geçiş yapması olası hale gelmektedir (Ergeç & Asutay, 2018, s. 86). Katılım bankasını tercihlerini inceleyen çalışmalar, kişilerin seçimlerinin nedeninin sadece dini motiflere dayalı olmadığını, müşterilerin tümünde olmasa da aynı zamanda getiriye de duyarlı olduklarını göstermektedir. Bu konuda yapılan ampirik bulgular katılma hesabı bulunan kişilerin getiri noktasında tercih yaparken dindarlık ve rasyonellik arasında ikincisi yönünde karar aldıklarını ve banka mudilerine göre daha hassas olduklarını göstermektedir (Aysan, Dişli, Duygun, & Öztürk, 2018, s. 13).

Katılım bankasından mevduat bankasına geçişlerin yaygınlaşması, kaynak maliyetinden ötürü zarar etmesine hatta itibar kaybına yol açılmasına neden olabilecektir. Bundan dolayı, pasif yönetimde başarılı olunması için aktiflerin en etkin şekilde yönetilmesi büyük önem arz etmektedir. Katılım bankacılığı özelinde aktiflerin etkin yönetimi sonucu ile pasif yönetim performansı ortaya çıkmaktadır. Yani bilançonun iki ana kalemi arasında birbirine bağımlılık düzeyi oldukça yüksektedir. Aktif-pasif yönetiminde oluşturulan sinerji ile sadece faiz hassasiyeti olan kesimler değil, getiri odaklı olan kişilerin de katılım bankacılığı ile tanışması sağlanabilecektir. Başarılı bir aktif yönetimi sonucu oluşan bu döngü ile pasife daha fazla kaynak eklenecek ve aktiflerde kullanılacak olan kaynak ve dolayısıyla yatırımlar artacaktır.

Katılım bankalarının prensipleri, aktiflerinin yönetim anlayışı ve risk tercihleri toplanan fonların kullanım kapasitesini sınırlamakla beraber üstlenilen risk derecesinin azalmasına olanak vermekte, aynı zamanda ekonomiye ve topluma faydalı olunmasına olanak sağlamaktadır. Diğer taraftan, katılım bankalarının yüksek kaldıraçlı ürünler ve prensiplere uygun olmayan türev piyasalara yatırım yapmamlarından ötürü finansal kriz dönemlerinde diğer finansal kuruluşlara nazaran daha istikrarlı görünüm arz ettikleri söylenmektedirler. Ayrıca fon kullandırım uygulamaları İslami prensipler çerçevesinde izin verilen sektör ve alanlarda yapılmakta, projeler mutlak surette somut bir mal veya hizmet karşılığında olmakta, sonuç itibarıyla gerçek ekonomik faaliyetler finanse edilmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse; katılım bankalarında aktifin getirisi pasifin maliyetini ve düzeyini belirlerken, mevduat bankalarında ise pasifin getirisi aktifin maliyetini oluşturmaktadır. Daha basit bir anlatım ile mevduat bankalarında sermaye ve mevduattan oluşan kaynağın oluşturduğu maliyetin toplamı kredilerin fiyatlamasına baz teşkil ederken, katılım bankalarında ise finansman işlemlerinden sağlanan getiri fon sahiplerinin kar payı getirilerini belirlemektedir. Bu anlamda katılım bankalarında pasif yönetimi, aktif yönetiminden elde edilen sonuçlara bağımlı olduğundan aktifin etkin yönetimi daha ön plana çıkmaktadır. Mevduat bankalarında ise hem aktifin hem de pasifin yönetimi ayrı ayrı değerlendirilmekte ve her iki taraf da benzer derecede önem arz etmektedir.

5.1. Katılma Hesaplarına Farklı Bir Bakış Açısı: Açık Uçlu Fon Olarak Katılma Hesapları

Katılma hesaplarının teknik yapısı ve işleyişindeki özellikler ile kavramsal yapısı birlikte irdelendiğinde, bu hesapların aslında “Açık Uçlu Fon” görünümünde oldukları; katılma hesabı sahiplerinin ise “Proje Ortağı” ve “Dar Hissedar” oldukları şeklinde bir değerlendirme yapılması mümkündür.

Katılma hesapları havuzları, farklı bir bakış açısı ile incelendiğinde, bu ürünün bir nevi “Açık Uçlu Fon” (Open End Fund) görünümü arz ettiği söylenebilir. Açık uçlu fon, kısıtlı bir sermaye yapısı olmayan ve yatırımcıların talep ettiği miktarda yatırım yapabildiği fonlardır. (www.investopedia.com, 2017) Açık uçlu fon için belirlenmiş bir sınır olmadığından, sermayenin portföye eklenen her bir miktar kadar genişlemesi ve çıkan her bir miktar kadar daralması mümkündür. Açık uçlu fonlar bu özelliği ile erişim ve yatırım yapma kolaylığı sağlamaktadır. Aslında sermaye piyasalarında kullanılan birçok yatırım fonu (mutual fund) açık uçlu fon olarak faaliyet göstermektedir. Bu tip fonlara yapılan yatırımlar için fon yöneticileri tarafından anlık olarak portföye varlık satın alınmakta, tersi durumda da fon portföyünden satış yapılmaktadır. Açık uçlu fon, Net Varlık Değeri (Net Asset Value) üzerinden değerlendirilmektedir (www.financial-dictionary.com, 2017). Net Varlık Değeri, fonun toplam yatırımlarından operasyonel maliyetler çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan rakamın fondaki pay sayısına bölünmesi ile bulunmasını ifade etmektedir.

Katılım bankalarında açılan kar ve zarara katılma hesaplarının yönetimi de bu anlamda bir açık uçlu fon olarak değerlendirilebilir. Zira katılma hesapları havuzlarının büyüklüğü için belirlenmiş bir kısıt bulunmamakta olup her bir fon sahibinin birikimi para cinsine göre belirlenmiş olan ortak havuzda değerlendirilmektedir. Katılma hesabı havuzlarına farklı vadelere göre yatırım yapılabilen ve istenildiğinde yeni giriş ve çıkışlar yapılabilir. Katılma hesabı açıp vade süresine kadar bekleyen fon sahibi, vade süresinin sonunda havuzda oluşan toplam kar üzerinden kendi payı nispetince kar payı getirisi elde etmektedir. Katılma hesapları havuzu ile açık uçlu fonun bu bakımdan benzerliği söz konusudur. Diğer bir ortak nokta ise değerlendirme bakımındandır. Katılma hesapları kar dağıtım mekanizmasında da açık uçlu fonlarda olduğu gibi havuzda oluşan kar payı gelirinden kar payı gideri ve oluşan maliyetler indirildikten sonra kalan net kar payı geliri dağıtılmaktadır.

Eugene Fama, düzenlemelerin olmadığı bir Dünya’da bankaların bir tür bankacılık hizmeti veren portföy yöneticisine dönüşebileceğini tartışmaktadır (Fama, 1980, s. 40). Bu çerçevede katılım bankalarının sunduğu bankacılık hizmetleri ve portföy/fon yönetim hizmeti, bir tür banka/portföy yöneticisi gibi hibrit bir finansal aracılık türüne işaret ettiği görülebilmektedir. Bu tanımlamalara katılım bankaları büyük benzerlik göstermektedir. Bu çerçevede, katılma hesapları Fama’nın tarif ettiği manada risk içeren ürünler olduğundan açık uçlu fon olarak değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

Katılma hesaplarının finans teorisine ve risk-getiri yaklaşımına göre açık uçlu fon olarak tanımlanması mümkün iken, Dünya’da ve Türkiye’de İslami finans kuruluşları organizasyon ve düzenlemelerine göre bankacılık ürünü olarak tanımlanıp düzenlenmiş oldukları bilinmektedir. Bu durum katılım bankası sermayedarı ile katılma hesabı sahipleri arasında ayrışmaya neden olmaktadır. Bu sebeple risk ve getiri paylaşımı katılım hesabı sahipleri aleyhine önemli ölçüde sekteye uğramaktadır. Mevcut yapı ve düzenlemeler katılım bankası hissedarları ile katılım hesabı sahipleri aynı riski alırlarken getirilerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum finans teorisine tezat bir risk/getiri paylaşımı oluşturmakta ve anomaliye neden olmaktadır. Olması beklenen durum ise aynı riski taşıyan bütün kesimlerin aynı düzeyde getiriyi elde etmeleridir. Oysa mevcut yapıda aynı riski taşımalarına rağmen katılım bankası sermayedarı, katılma hesabı sahiplerinden daha fazla getiri elde etmektedir. Hatta daha yüksek risk taşıyor olmalarına rağmen katılma hesabına birikimlerini yatıran kişilerin belli dönemlerde mevduat bankalarına göre daha düşük bir getiri elde ederlerken, katılım bankası sahiplerinin yine yüksek getiriler elde ettikleri de görülmektedir (Bkz. Tablo 3 ve Tablo 4).

Bu durum, klasik bankacılık sisteminin uyguladığı sabit ve önceden belirli getiri modeli karşısında İslami bankacılığın temel prensibi olan sermayenin ve getirinin dengeli paylaşımı modelini teoriden uygulamaya yeterince yer alamadığını ve bu alanda yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini göstermektedir (Mirakhor, 1993, s. 20).

5.2. Proje Ortağı Olarak Katılma Hesabı Sahipleri

Yukarıda bahsedildiği gibi katılım bankaları ve mevduat bankalarındaki fon sahiplerinin durumu risk/getiri açısından farklılık göstermektedir. Katılım bankasına fon yatırılması aslında en basit anlatım ile katılım bankasının yönettiği tüm projelerin getirisinden hisse satın almakla eşdeğerdir. Diğer taraftan mevduat bankasına fon yatıran bir mudi ise banka ile bir borç alacak sözleşmesi yapmakta ve bir anlamda tahvil satın almaktadır. Benzer bir değerlendirmeye göre katılma hesapları “ortaklık yapılarak alınan mevduat” olarak tanımlanırken, bankalardaki vadeli mevduatlar ise “Satın alınan mevduat” olarak tanımlanmaktadır (Ergeç & Asutay, 2018, s. 78). Katılma hesabı sahibi vade başında ne kadar getiri elde edeceğini bilmemekte, hatta zarar etme olasılığını ve anaparasını kaybetme riskini dahi göze almakta iken; banka mudisi ise vade başında banka ile anlaştığı getiri oranını kesin olarak bilmekte ve vade sonunda bu rakamı elde edebilmektedir. Hatta bu açıdan bakıldığında katılma hesabı sahiplerinin sadece proje ortağı değil, aynı zamanda katılım bankasının da ortağı konumunda oldukları; mevduat bankası mudilerinin ise bankanın alacaklısı konumunda oldukları söylenebilmektedir. Kar zarar ortaklığı sistemi İslami bankacılık/İslami bankalar için genel manada uygun olsa da, işleyişteki bazı aksaklıklar dolayısıyla katılma hesabı sahipleri için bazı dezavantajlı sonuçlara sebebiyet verdiği gözlemlenmektedir.

Katılım bankasına birikimlerini yatıran kişiler banka ile kar zarar ortaklığı içinde yer alsalar da, toplanan fonların yönetimi profesyonel yöneticilerde olduğundan portföy yönetiminde yer alma, karar verme ve risk tercihi gibi opsiyonları olmamakta, bir anlamda pasif ortak (sleeping partnership) konumunda olmaktadır (Dar & Presley, 2000, s. 2). Katılma hesabı sahiplerinin yatırdıkları fonları izleme, seçme ve yönlendirme yetkisi olmayan bir ortaklık yapısında olmalarından dolayı mevduat bankası müşterisinden farklı olarak bir temsil sorunu (agency problem) ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak, katılma hesabı sahipleri nihai değerlendirmeyi vade sonunda elde ettiği getiri düzeyi ile yapmakta

ve kar zarar ortaklığının devam etmesi kararı bu noktada verilmektedir. Konuya finansal aracılık teorisi çerçevesinde yaklaşıldığında, katılma hesabı sahiplerinin izleme faaliyeti gerektirmeyen bir yükümlülük olan katılma hesaplarını, ortaklık amacı ile katılım bankasına teslim ettikleri ve izleme gerektiren risk yönetimi için katılım bankasına yetki verdiğini ifade etmek mümkündür (Diamond, 1996, s. 59).

Konuya Markowitz'in "Modern Portföy Teorisi" varsayımı ile irdelendiğinde, mevduat bankalarının aracılıktan kaynaklanan bütün riskleri kendi üstlerine aldıklarından mudilerine yükledikleri riskin sifıra eşit olduğu, aksine katılım bankalarının ise bu riskleri proje ortağı olarak katılma hesabı sahiplerine yüklemekte olduğu baz alınarak, katılma hesabı sahiplerinin daha yüksek risk taşıdıkları buna rağmen düşük getiriye katlanmak durumunda kaldığı ortaya çıkmaktadır.

İslami prensipler çerçevesinde proje ortaklığı yapılırken özen gösterilmesi gereken en önemli nokta, tarafların maruz kalacakları riskin ve buna karşılık elde edilecek kazancın adil bir şekilde dengelenmesi ve proje yönetiminde basiretli tüccar vasfı ile gerekli tüm özen ve gayret gösterilmesidir. Uygulamada projelerde sadece kar ve zarara katılma sisteminin var olması bu işlemlerde İslami usullerin gayesinin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Bunun yanında zararlı olanı uzaklaştırmak (risklerin etkin yönetilmesini sağlamak) ve faydalı olanı topluma sunmak gerekmektedir. Kar zarar ortaklığı projelerinin olumsuz sonuçlanması "Müslüman Olmanın Bedeli" (Cost Of Being Muslim-COBM) olarak ifade edilmiş ve bu kavram literatürde yer almaya başlamıştır (Abdulrahman, 2015, s. 420). Oysa finansal kararlarında inanışları doğrultusunda hareket eden kişilerin sadece bu nedenle daha yüksek riske katlanmak durumunda bırakılmaları ve zarara uğramalarının doğal karşılanması İslami prensipler açısından uygun olmadığı gibi etik değerler ile de bağdaşmamaktadır. Yatırımcıların finansal getiri veya kayıplar için üstlenmek durumunda kaldıkları risk tercih ve düzeylerini risk toleransı ile belirlemenin daha uygun bir yöntem olduğu tartışmasız gerçektir. Risk toleransı, yatırımcının tolere edebileceği risk sınırını ifade etmekte olup, bu sınırı aşan durumlarda alternatif araçlara yönelmesi olasılık dahilindedir (www.investopedia.com, 2017).

5.3. Dar Hissedar Olarak Katılma Hesabı Sahipleri

Katılma hesaplarını çalışma biçimi bakımından mevduat hesaplarından ayıran diğer bir özellik ise bu hesapların bir anlamda "Dar Hissedar" kavramı çerçevesinde nitelendirilebilmesidir. Bunun karşısında katılım bankasına sermaye koyan banka ortakları ise "Geniş Hissedar" olarak nitelendirilebilir. Böyle bir ayırım yapmamız, genel kabulün aksine katılma hesabı sahiplerinin nispeten daha geniş ölçekte olması değil, tersine sermayenin katılma hesapları havuzunda yüksek miktarda paya sahip olmamasına rağmen, sermayedarın yönetimde söz sahibi olması ve bu erk nedeniyle, kendi yatırımını daha düşük düzeyde riske maruz bırakma veya daha yüksek getirili projelere kanalize etme imkanı olmasındandır.

Temsil sorunu nedeni ile oluşan bu durum, inanışları gereği birikimlerini katılım bankasına getiren kişilerin bilgi asimetrisi nedeniyle bir tür finansal istismara maruz kalmalarına neden olmakta ve ahlaki risk (moral hazard) sorununa yol açmaktadır (Visser, 2009, s. 132). Katılım bankası sermayedarının ve katılma hesabı sahiplerinin prensipleri gereği alternatif araçlar yerine bu alanda bulunmaları sonucunda bir maliyete katlanmak durumunda kaldıkları görülmekle birlikte, katılma hesabı sahiplerinin yukarıda zikredilen "Müslüman Olmanın Bedeli" (Cost Of Being Muslim-COBM) terimi ile ifade edildiği üzere daha fazla maliyet ile karşı karşıya oldukları açıktır. Bir anlamda, katılım bankası ile katılma hesabı sahibi arasında olması gereken risk paylaşımı (risk sharing), riskin katılma hesabı sahibine aktarımına (risk shifting) dönüşmektedir. Bu durumun sonucunda düşük getiri elde eden ve faiz hassasiyeti olmayan kişiler bir süre sonra bu kurumlarla olan çalışmalarını sona erdirerek daha az riskli ve daha yüksek getirili olduğunu düşündükleri mevduat bankalarına yönelebilmektedir.(displaced commercial risk)

6. Katılım Bankacılığı İçin Bir Model Önerisi

Bu çalışmada katılım bankalarının hedeflenen pazar payına ulaşabilmesi için risk/getiri paylaşımı çerçevesinde farklı bir model önerisi ortaya konulmalıdır. Katılım bankaları pazar payının yeterli seviyede olmamasının en önemli nedeni katılma hesabı sahibinin yüklendiği riske nazaran elde ettiği kar payı getirisi ile sermaye sahibinin (Geniş Hissedar) yüklendiği risk ile elde ettiği getiri arasında "Dar Hissedar" olarak adlandırdığımız katılma hesabı sahipleri aleyhine oluşan farktır. Bu bağlamda yapılması gereken, özkaynak karlılığı rakamı ile kar payı getirisinin yakınlaştırılması, hatta bu değerlerin mutlak olmasa bile birbirine eşit düzeyde olmasının sağlanmasıdır. Katılım bankacılığında sermaye sahiplerinin elde ettiği özkaynak karlılığı, mevduat bankalarına göre makul ölçülerde iken, katılma hesabı sahipleri ise mevduat bankası mudilerine kıyasla, çok daha yüksek risk almakla beraber daha az getiri elde etmektedir.

Hatta enflasyon oranına göre gereken düzeltmeler yapıldığında elde edilen kar payının reel getirisinin negatif değerde olduğu görölmektedir.

Bu anomalinin düzeltilmesi için Türkiye’de, hatta Dünya’da katılım bankalarının yasal ve kurgusal yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda önerimiz, katılma hesaplarının açık uçlu fon olarak yeniden yapılandırılması ve bu yeni yapının farklı risk-getiri seçenekleri ve sektör seçenekleri ile yatırımcılara sunulmasıdır.

Bu kapsamda Katılım Bankası sahipleri “Geniş Hissedar” olarak tanımlanıp bankanın işletilmesi yetkisinin onlara bırakılması, katılım hesabı sahipleri de “Dar Hissedar” olarak tanımlanıp bankanın varlıkları üzerindeki haklarının detaylı, etraflı ve açıkça belirtilmesi gerektiği düşünölmektedir. Şüphesiz Geniş Hissedar yatırıma sunduğu parası karşılığında bir getiri (Dar Hissedarın getirisinden fazla olmayan) elde ederken, yönetim çabaları nedeniyle de ikinci bir getiri (bu getiri üzerine bir sınırlama getirilmelidir. Mesela, performans da gözetilerek, yatırımlardan elde edilen getirinin belirlenecek bir oranını geçemez gibi) elde edebilecektir. Dar Hissedar ise sadece kullanıma sunduğu parası karşılığında bir getiri elde edecektir.

Bu çerçevede yapılacak yasal düzenlemeler ile katılım bankalarının yönettiği havuzların açık uçlu fon oldukları belirtilerek, katılım bankalarının fon havuzlarını buna göre revizyona tabi tutmaları sağlanmalıdır. Oluşturulacak bu yeni fona yatırım yapan kişilerin de fondaki hak ve yükümlölükleri ile ortaklık statüleri yasal olarak düzenlenmelidir. Portföy yönetimine benzer şekilde tesis edilen bu yeni hibrit finansal yapı Fama’nın 1980’de bahsettiği bankacılık yapan portföy/fon yöneticisi kavramına oldukça yakın görönmektedir. Mevcut katılım bankacılığı tanımlamasının ve bunun özünde yer alan kar/zarar ortaklığı sisteminin açık uçlu fon yapısı ile tam manasıyla örtüşmekte olduğu kolayca görölmektedir. Öte yandan, oluşturulacak bu yeni yapının sermaye piyasası düzenlemeleri ile muhtemel etkileşimleri söz konusu olsa da, bu yapının bankacılık düzenlemelerine tabi olarak devamlılığı sürdürölmelidir. Ancak, böyle bir yapıda “Dar Hissedar” sayısının fazlalığı nedeniyle bu kurumlar halka açık kurumlara dönüştüğünden Sermaye Piyasası Düzenlemelerine de tabi olmaları gerekmektedir. Böyle bir yapı içerisinde katılım bankaları ortak ya da dar hissedar olacak kişilere yükledikleri riske göre daha makul bir getiri teklif edeceklerinden, katılım bankacılığının sektör içerisinde pazar payını artırması ve beklenen seviyeye ulaşılması olanaklı hale gelecektir.

Mevcut durumda katılma hesaplarının kar payı havuzu dağılımını belirleyen unsur para cinsi, vade ve para tutarıdır. Bu yapıda her para cinsi için bir genel havuz bulunmakta olup, kar payı dağıtımı bu havuzdan hesap sahiplerinin birim hesap değeri olarak hesaplanan payına göre yapılmaktadır. Mevcut durumda bir katılma hesabı sahibi uzun vade tercih ederek ve para miktarını artırarak daha yüksek oranda getiri elde edebilmektedir. Yatırımcının risk tercihi veya sektörel dağılım tercih hakkı bulunmamaktadır. Yeni önerilen yapıda ise katılma hesabı sahiplerine bahsi geçen faktörlerin yanı sıra yatırım yapılmak istenen projelerin risk-getiri düzeyine ve sektörel dağılıma göre oluşturulan seçenekler sunulabilmesi önerilmektedir.

Teknolojik altyapının gelişmesi ve veri madenciliği sayesinde katılım bankalarının kullandırığı fonlardaki risk düzeylerini, sektörel dağılımlarını ve projelerin beklenen getirisini baz alarak çeşitli modellemeler oluşturması mümkündür. Katılım bankaları, fon kullandırığı firmaların risk derecelendirmesini yapmakta, bu firmaların memzuç kayıtları ve kredi skorlamaları gibi bilgileri sayesinde risk derecesi konusunda sınıflandırma yapılabilmekte ve rating notu oluşturmaktadır. Yine bireysel müşterilere ait projelerin değerlemesi de finansal tüketicilere ait veriler ışığında yapılabilmektedir.

Katılım bankaları, fon kullanmak isteyen firma ve tüketicilerin projeleri için müşteri analitiği verileri sayesinde elde edilmesi beklenen tahmini karlılık ve verimlilik doğrultusunda fiyatlama mekanizması oluşturabilmektedir. Yani, katılım bankası fon kullanmak isteyen müşterilerinin risk ve verimine dayalı olarak farklı tipte kredi fiyatlaması üretebilmektedir. Rating notu veya kredi puanı yüksek olan müşterilerin fiyatlaması; riskin düşük, verimliliğin yüksek olması dolayısıyla makul düzeyde olmakta, tersi durumda ise yüksek risk ve düşük verimliliğe binaen yüksek oranlı fiyatlama yapılabilmektedir. Bu paralelde oluşturulan kredi fiyatlaması sistemi çıktılarının, fon toplama sürecine yansıtılması ve getiri hesaplaması için kullanılması mümkündür. Bu doğrultuda oluşturulacak farklı türlerde katılma hesabı havuzları ile katılma hesabı sahiplerine risk-getiri seçimi imkanı verilebilmektedir.

Mevcut durumda uygulanan genel havuz yapısı ile katılma hesabına para yatıran kişiler tüm projelerin riskine ve getirisine ortak olmaktadır. Bunun yerine farklı risk ve getiri düzeyleri olan farklı

havuz türleri (1-Makul Risk/Makul Getiri, 2-Orta Risk/Orta Getiri, 3-Yüksek Risk/Yüksek Getiri) tesis edilebilir. Böylece katılma hesabı sahipleri kendi risk ve getiri tercihlerine en uygun seçeneği tercih edecek, aynı miktar ve aynı vadeli bakiyeleri olup farklı risk-getiri beklentisinde olan kişilerin tatmin derecesi artacaktır. Bu yapıda risk ve getiri noktasında iradi bir seçim söz konus olduğundan beklenen getiri tatmini artacaktır. Mevcutta devam eden katılma hesapları ise hesap sahibinin herhangi bir tercih yapmasına kadar otomatik olarak orta sınıfta değerlendirilmeye devam edilecektir.

Risk ve getiri seçimine benzer şekilde sektör seçiminin yapılabilmesi de sağlanmalıdır. Buna göre oluşturulacak sanayi, inşaat, tekstil, enerji vb. temel sektörler ve tüm sektörlerin yer aldığı karma sektör havuzları yatırımcıların tercihi sunulabilir. Mevcutta devam eden katılma hesapları ve herhangi bir sektör tercihi yapmak istemeyen yatırımcılar ise karma sınıfta değerlendirilmeye devam edilecektir.

Aynı zamanda şeffaflık ilkesi gereği katılma hesabı sahiplerinin yatırımlarının durumuna finansal erişim mümkün hale getirilmelidir. Katılma hesabı sahipleri elektronik ortamda yatırımının takibini yapabilmeli, tercih ettiği seçeneğin karakteristik yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olması sağlanmalı ve havuzlar arasında değişim yapabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Böylece temsil sorunu (agency problem) de bir ölçüde ortadan kaldırılmış olacaktır. Katılım bankaları yeni önerilen yapının uygulandığı aktif yönetimi ve/veya portföy yönetimini ne kadar iyi yönetip yüksek getiri elde ederlerse gerek diğer katılım bankalarından ve gerekse konvansiyonel bankalardan müşteri ve kaynak devşirebilecekler, kötü yönetilenler de piyasadan silineceklerdir.

Katılım bankalarının beklenen büyüklüğe ulaşabilmesi ve hedeflenen seviyeye gelebilmesi için özkaynak karlılığı ile kar payı getirisi arasındaki farkın taşınan riskin aynılığı nedeniyle yakınsanması hatta bu iki kalemin birbirine eşit olması gerektiği çalışmanın önceki bölümlerinde de ortaya konulmuştu. Buradaki asıl maksat yüklenilen yüksek riske paralel olarak dar hissedarın kar payı getirisini artırmaktır. Ancak bu sürecin geniş hissedarın karlılığını olumsuz etkilemesi durumunda bazı çekincelerin ortaya çıkması ve ilk etapta yeni modele geçiş için bir isteksizliğe neden olması muhtemeldir. Bu direncin önüne geçebilmek için önerilen yeniden yapılanma çerçevesinde katılım bankasının yönetim faaliyetinin geniş hissedar olarak altın hisse sahiplerine bırakılması ve bu altın hisselere de dar hissedarlardan farklı olarak yönetim payı kazancı gibi makul bir ilave getiri sağlanması önerilebilir. Buraya kadar anlatılan yeni yapı ile katılma hesabı sahipleri öncelikli olarak korunma altına alınmasına rağmen, sektörde yüksek rekabet şartlarında faaliyet göstermekte olan katılım bankalarının da mevcudiyetlerinin sürdürülmesi ayrı bir öneme haizdir.

Sonuç

Kar ve zarar paylaşımı esasına dayalı finansal kurumlar olan katılım bankaları, birikimlerini değerlendirme ve yatırım isteklerini yerine getirme konusunda hassasiyetleri gereği seçici davranan kişilerin yanı sıra finansal getiri odaklı hareket etmekte olan kişilerin de tercih ettiği kurumlardır. Türkiye’de 1985 yılından bu yana faaliyet göstermekte olan ve son yıllarda kamu otoritesinin de sektörde yer aldığı katılım bankalarının, aynı sistem içinde rekabette buldukları mevduat bankalarından daha hızlı büyüme oranları sergilemelerine rağmen henüz istenilen pazar payına ulaşamadıkları görülmektedir. Ayrıca, katılım bankacılığı 2025 yılı vizyonu çerçevesinde oluşturulan %15 pazar payı hedefinin yakalanması için oldukça yüksek performans sergilenmesi gerektiği ve bunun ancak köklü değişiklikler ile sağlanabileceği öngörülmektedir. Çalışma kapsamında katılım bankalarının yeterli pazar payına ulaşamamış olmalarının ana nedeni olarak, kar zarar ortaklığı sisteminin temel finans teorisi göre hatalı kurgulanmış olması gösterilmektedir. Zira finans teorisi göre bir yatırımcı aynı risk düzeyinde yüksek getirili olan, aynı getiri düzeyinde ise düşük riskli olan yatırım araçlarını tercih etmektedir. Oysa katılım bankaları işleyişleri gereği yüksek ve çeşitli risk faktörlerini barındırmakta iken, katılma hesabı sahiplerine mevduat bankalarına kıyasla daha düşük getiri sunmaktadır.

Diğer taraftan, katılım bankacılığının temel felsefesini oluşturan kar-zarar ortaklığında hem sermayedar hem de tüm katılma hesabı sahipleri yer almakta olsalar da, gelinen noktada sermayedar ile katılma hesabı sahiplerinin konumunun farklılaştığı düşünülmektedir. Bu algının oluşmasındaki ana neden, özkaynak karlılığı ile kar payı getirisi rakamları arasında aynı riskin taşınması olmasına rağmen sermayedar lehine oluşan dengesizliktir. Rakamsal veriler de bu görüşü desteklemekte ve katılım bankacılığı yapısının finans teorisi ve kar-zarar ortaklığının temel anlayışı ile tam anlamıyla örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Benzer durumun, Dünya uygulamalarında da bir sorunsal olarak ortaya çıktığı yapılan literatür incelemelerinde görülmektedir. Kar-zarar ortaklığı sistemi katılma hesabı sahipleri için finansal dezavantaj üretmesinin yanı sıra soyut ilkeler anlamında da olumsuz çıktılara sebebiyet vermektedir. Buradan hareketle, sistemde ciddi bir revizyona ihtiyaç duyulduğu ve kar-zarar

ortaklığı sisteminin risk-getiri perspektifi doğrultusunda yeniden yapılanma gerekliliğinin olduğu ifade edilmektedir.

Bu doğrultuda önerilen yeni model, mevcutta devam etmekte olan kar-zarar ortaklığı yapısının ve bunun özelinde ise katılma hesabı kar payı dağıtım mekanizmasının açık uçlu fon olarak, katılma hesabı sahipleri “Dar Hissedar” ve banka sahipleri de “Geniş Hissedar” olarak tanımlanıp yeniden yapılandırılmasıdır. Böylece, katılma bankacılığının gövdesini oluşturan kar-zarar ortaklığı sistemi hakkında yapılan eleştirilere finansal olan ve finansal olmayan çözümler sunulmaktadır. Önerilen yeni model ile birlikte kar-zarar ortaklığı ve katılma hesapları kar payı dağıtım sistemi temelden değiştirilerek yeniden yapılandırılmakta ve tespit edilen sorunsala finansal anlamda çözüm getirilmektedir. Bu çözümlerden ilki, katılma hesabı sahiplerinin getirisinin özkaynak karlılığına yakınlaştırılması ve taraflar arasında daha dengeli ortaklığın tesis edilmesidir. İkinci olarak, yatırımcıların risk ve getiri tercihine en uygun şekilde seçim yapabilmelerinin sağlanmasıdır. Üçüncü olarak da, önerilerin uygulamaya konulmasıyla kar payının beklenen getirisi sabit faiz getirisinin üzerine çıkmasıyla beraber katılma bankalarının ürünlerine “Dar Hissedar” olarak talebin artması sağlanabilecektir.

Diğer taraftan, tavsiye edilen modelin hayata geçirilmesi ile finansal olmayan sonuçlar da hayata geçecektir. Öncelikle, kar zarar ortaklığı yapısı gerçek anlamı ile oluşacak ve ortaklık dengeli ve adil şekilde sağlanmakta ve katılma hesabı sahibinin konumu olması gerektiği gibi güçlendirilmektedir. İkinci olarak, kar zarar ortaklığı sisteminin olumsuz çıktıları olarak karşımıza çıkan ahlaki risk (moral hazard), temsil sorunu (agency problem) ve ters seçim (adverse selection) sorunları da büyük ölçüde giderilmiş olmaktadır. Üçüncü olarak da, katılma bankacılığına getirilen temel eleştirilerden biri olan piyasa ile paralel fiyatlama sorunu, oluşan yeni modelin beraberinde kendi fiyatlamasını üretmesi ile mümkün mertebe azaltılmış olacaktır.

Sonuç itibarıyla, yeniden yapılanma önerisi ile ortaya çıkması beklenen sonuç sadece hedeflenen pazar payına ulaşılması için değil, daha ötesinde katılma bankalarının temsil ettiği manevi ve etik değerlerin uygulamada tam manası ile sağlanması anlamında da yüksek derecede önem arz etmektedir.

Kaynakça

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu (2005).

A.Metzler, L. (1951). Wealth, Saving and the Rate of Interest. *Journal of Political Economy*, 93-116.

Abdulrahman, Y. (2015). *İslam'da Bankacılık ve Finansman*. (S. Tuğ, & A. Tuğ, Çev.) İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.

Aktepe, İ. E. (2012). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Ariss, R. T. (2009). Competitive Conditions in Islamic and Conventional Banking: A Global Perspective. *Review of Financial Economics*, 101-108.

Aysan, A. F., Dişli, M., Duygun, M., & Öztürk, H. (2018). Religiosity Versus Rationality: Depositor Behavior in Islamic and Conventional Banks. *Journal of Comparative Economics*, 1-19.

BDDK. (2017, Aralık). Türk Bankacılık Sektörü Aylık İnteraktif Bülten.

Belouafi, A. (1993). Asset and Liability Management Of An Interest Free Islamic Bank. 211.

Berk, N. (2010). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Türkmen Yayınları.

Bidabad, B., & Allahyarifard, M. (2008). Asset and Liabilities Management in Islamic Banking. *3rd International Conference on Islamic Banking and Finance*. Karachi, Pakistan: 2-25.

Candan, H., & Özün, A. (2006). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Chong, B. S., & Liu, M. H. (2009). Interest Free or Interest Based? *Pacific Basin Finance Journal*, 125-144.
- Dar, H. A., & Presley, J. R. (2000). Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1-18.
- Diamond, D. W. (1996). Financial Intermediation as Delegated Monitoring: A Simple Example. *Douglas W. Diamond, "Financial Intermediation as Delegated Monitoring: Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*, 51-66.
- Ergeç, E. H., & Asutay, M. (2018). Kar Payı ve Mevduat Faizi İlişkisinde Neden ve Sonuçlar. *İktisat*, 70-90.
- Fama, E. (1980). Banking in the Theory of Finance. *Journal of Monetary Economics*, 39-57.
- Hassan, M. K., & Kayed, R. N. (2009). The Global Financial Crisis, Risk Management and Social Justice in Islamic Finance. *M.Kabir Hassan, Rasem N.Kayed, "The Global Financial Crisis, Risk ManageInternational Journal of Islamic Finance*, 33-58.
- Hassan, M., & Kayed, R. N. (2009). The Global Financial Crisis, Risk Management and Social Justice in Islamic Finance. *ISRA International Journal of Finance*, 33-68.
- Islamic Financial Services Industry Stability Report. (2017, 3). s. 95-128.
- Makiyan, S. N. (2008). Risk Management and Challenges in Islamic Banks. *Seyed Nezamuddin Makiyan, "Risk ManJournal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 45-54.
- Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 77-91.
- Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne Çekilmesine ve Zaman Aşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2006).
- Mirakhor, A. (1993). Equilibrium in a Non-Interest Open Economy. *Munich Personal Repec Archive*, 20.
- Odabaşı, M., & Aktepe, İ. E. (2012). *Faizsiz Bankacılık Standartları*. İstanbul: AAOIFI.
- Özsoy, M. (2012). *Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Winomy Yayınları.
- Rosly, S. A., & Zaini, M. A. (2008). Saiful Azhar Risk-Return Analysis of Islamic Bankas Investment Deposits and Shareholders Fund. *Saiful Azhar Rosly ve Mohammad Ashadi Zaini, "Risk-Return Analysis of Islamic BaManagerail Finance*, 695-707.
- Shaikh, S. A., & Jalbani, A. A. (2009). Risk Management in Islamic and Conventional Bankas: A Differential Analysis. *Salman Ahmed Shaikh, Amanat Ali Jalbani, "Risk Management in IslaJournal of Independent Studies and Research*, 67-79.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2017). *Orta Vadeli Program (2017-2019)*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2017). *Orta Vadeli Program (2017-2019)*. Ankara.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2015). *Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi*. İstanbul.
- Visser, H. (2009). *Islamic Finance Principles and Practice*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

www.financial-dictionary.com. (2017). *Financial Dictionary*. Financial Dictionary: www.financial-dictionary.com adresinden alınmıştır

www.investopedia.com. (2017). <http://www.investopedia.com/terms/o/open-endfund.asp>.
<http://www.investopedia.com/terms/o/open-endfund.asp> adresinden alınmıştır

Dipnotlar

ⁱ CAGR (Compound Annual Growth Rate) Bileşik Yıllık Büyüme Oranı olarak bilinmekte olup, bir yıldan daha uzun periyottaki büyüme hızının ortalamasını vermektedir. $CAGR=(\text{Bitiş Değeri}/\text{Başlangıç Değeri})^{(1/n)}-1$

ⁱⁱ Birim Hesap Değeri, ve birim değeri (katılma hesabının cari değerini belirleyen katsayı) ile hesap değerinin (katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayı) çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı ifade eder.

ⁱⁱⁱ Enflasyon etkisinden arındırma işlemi nominal getiriden reel getiriye dönüştürme formülasyonu $(1+\text{Nominal Getiri})/(1+\text{Enflasyon Oranı})-1$ kullanılarak yapılmıştır.